

Edward Fitzgerald

aforizmalar antolojisi olan *Polonius: A Collection of Wise Saws and Modern Instances* adlı eserlerini yayımladı. Aynı yıl babasını kaybetti. Aforizmalarla ilgisi onun Ömer Hayyâm'ın şiirleriyle ilgilenmesine yol açtı. Cowell'den aldığı İspanyolca dersleri bu dilden çevirdiği *Six Dramas of Calderon*'un yayımıyla 1853'te ilk meyvesini verdi. Yine Cowell'den ilk Farsça derslerini 1852'de aldı ve bu dilde ilk çalışması Câmî'nin *Selâmân ü Ebsâl*'in tercümesi oldu (1856). Ardından Hayyâm'ın şiirleri üzerine çalışmaya başladı. 1857'de görev için Kalkûta'ya giden Cowell, Fitzgerald'da bulunan ve 158 rubâi içeren Bodleian Library nüshasından başka ona Asiatic Society Kütüphanesi'ndeki 516 rubâilik bir yazma daha yolladı. Hayyâm'a ait ilk rubâilerin çevirisi 1858'de *Fraser* dergisinde yayımlandı. 1859'da çeviriler kitap halinde basıldı. Farsça kafiye sistemine hâkimiyeti Edward'ı Ömer Hayyâm rubâilerini çevirmede başarıya ulaştırdı. Daha sonraki yıllarda her baskıya yeni şiirler ekleyerek rubâileri yayımlamaya devam etti. Bu arada Ferîdüddin Attâr'ın *Manîku't-tayr*'ını tercüme etti ve İspanyol yazarı Pedro Calderon de la Barca'nın oyunlarını İngilizce'ye çevirmeyi sürdürdü. 1861'den sonra yaşamına yeni bir ilgi alanı olarak deniz merakı girdi. Satın aldığı bir yat ile 1871 yılına kadar yazları kıyı şehri Lowestoft'ta geçirdi. 1877 ve 1878'de *Ipswich Journal*'da Effigy (E.F.G.) imzasıyla yazılar yazdı. 14 Haziran 1883 tarihinde bir ziyaret için gittiği Norfolk'ta öldü.

Eserleri: *The Table-Talk of John Sel-den* (S. W. Singer'in biyografik önsözüyle, London 1847); *Euphranor, A Dialogue on Youth* (London 1851, 1906); *Polonius: A Collection of Wise Saws and Modern Instances* (London 1852); *Letters and Literary Remains of Edward Fitzgerald* (ed. William Aldis Wright, I-III, London

1889; I-VII, New York 1966); *Letters of Edward Fitzgerald* (I-II, London 1894; ed. Alfred McKinley ve A. Burdick Terhune, I-IV, Princeton 1980); *Letters of Edward Fitzgerald To Fanny Kemble, 1871-1883* (ed. William Aldis Wright, London 1895); *Miscellanies* (ed. W. A. Wright, London 1900); *The Variorum and Definitive Edition of the Poetical and Prose Writings of Edward Fitzgerald* (der. George Benthham, I-VII, New York 1902, 1967); *Dictionary of Madame de Sevigne* (ed. Mary Eleanor Fitzgerald Ker-rich, I-II, London 1914); *Selected Works* (ed. Joanna Richardson, Cambridge 1962).

Çeviri: 1. Pedro Calderon de la Barca, *Six Dramas of Calderon* (London 1853); *Eight Dramas of Calderon* (London 1906, 1921; Urbana 2000); *The Mighty Magician. "Such Stuff As Dreams Are Made Of"* (London 1865). 2. Bernard Barton, *Poems and Letters* (London 1853). 3. Abdurrahman-ı Câmî, *Salaman and Absal* (özet halinde nazmen, London 1856; Ferîdüddin Attâr'ın *Bird Parliament [Manîku't-tayr]* adlı eseriyle, Boston 1899; Hayyâm'ın *Rubâ'iyât*'ıyla birlikte, London 1879; New York 1891; Chicago 1900). 4. Ömer Hayyâm, *Rubaiyat of Omar Khayyam. The Astronomer Poet of Persia* (London 1859; August Henkel'in renkli resimleriyle, New York 1929; nşr. Sir E. Denison Ross, London 1938; nşr. Jerome H. Buckley, New York 1962; nşr. Christopher Decker, Charlottesville 1997; Farsça metin, İngilizce tercüme, J. B. Nicolas'ın Fransızca tercümesiyle birlikte, Los Angeles 1997). 5. Aeschylus, *Agamemnon* (London 1876). 6. Ferîdüddin Attâr, *Bird Parliament (Manîku't-tayr) (Letters and Literary Remains of Edward Fitzgerald* içinde, ed. W. Aldis Wright, I-III, London 1889) (eserlerinin daha sonraki baskıları için bk. *A Bookman's Catalogue The Norman Colbeck Collection of Nineteenth-Century and Edwardian Poetry and Belles Lettres*, I, 253-257).

BİBLİYOGRAFYA :

Rubaiyat of Omar Khayyam (trc. Edward Fitzgerald, ed. Daniel Karlin), Oxford 2009, s. XI-LXIX; J. Glyde, *The Life of Edward Fitzgerald*, London 1900; W. F. Prideaux, *Notes for a Bibliography of Edward Fitzgerald (1901)*, London 1901; A. C. Benson, *Edward Fitzgerald*, London 1905; *A Bookman's Catalogue: The Norman Colbeck Collection of Nineteenth-Century and Edwardian Poetry and Belles Lettres* (ed. T. Bose), Vancouver 1987, I, 253-257; *The Cambridge Bibliography of English Literature* (ed. J. Shattock), Cambridge 1999, IV, 612-615; *The Oxford History of Literary Translation in English* (ed. P. France - S. Gillespie), New York

2006, IV, 101-102, 335-337; W. Stewart, *British and Irish Poets: A Biographical Dictionary, 449-2006*, Jefferson 2007, s. 135-136; R. W. Ferrier, "Edward Fitzgerald a Reader 'of taste' and 'Umar Khayyâm 1809-1883'", *Iran*, XXIV, London 1986, s. 161-187; Esmail Z. Behtash, "Edward Fitzgerald and Persian Literature", *Orientalia Suecana*, LVI, Uppsala 2007, s. 49-64; *Encyclopedia of British Writers, 19th Century* (ed. Christine L. Krueger), New York 2003, s. 132-133.

RIZA KURTULUŞ

FUNDGRUBEN des ORIENTS

1809-1822 yıllarında
Viyan'a da yayımlanan
şarkiyat dergisi.

Joseph von Hammer tarafından çıkarılan "Şark'ın hazineleri" unvanlı dergi, XVIII. yüzyılın sonlarında ve XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde önde gelen isimlerle temsil edilen, hayalhânelerde yaşatılan romantik Şark algılamasının en önemli yayın organlarından birini teşkil eder ve Şark'ın üç büyük dilindeki başta dinî metinler olmak üzere en önemli felsefe, edebiyat ve tarih eserlerinin tanıtılmasını ve neşrini amaçlar. İkinci defa geldiği ve elçilik müsteşarı olarak dört yıl kaldığı İstanbul'dan ayrılıp Eflak'ta Avusturya konsolosluğunda kısa süren diplomatik kariyerinin ardından Viyana'ya çağrılan (14 Temmuz 1807) Hammer Şark'a dair ilgisini, çevresinde bulunan özellikle Arapça ve Farsça öğrenmiş ya da öğrenmekte olan seçkin bir aydınlar zümresiyle devam ettirir; Şark'ın gizemleri, keşfedilmeyi bekleyen hazineleri arasındaki toplantı ve sohbetlerin ana konusunu oluşturur. Şark'ın definelerini ortaya serecek bir dergi fikri, Viyana'da temmuz ayında bir pazar günü Hammer'in zengin ve Şark'ın efsununa kapılmış, bilhassa Arap atlarına meftun, iyi derecede Arapça öğrenmiş bir aydın olan Kont Wenzeslaus Rzewuski ile birlikte yaptıkları bir at gezintisi esnasında doğar. Bunun üzerine kont Şark edebiyatı için neler yapabileceğini, kendisinin bu konuda nasıl faydalı olabileceğini sorar. Hammer de eskiden beri hayalini kurduğu bir projeyi dile getirir ve Arapça-Farsça, Türkçe eserler dışında çivi yazısı, hiyeroglif dahil antik metinlerin, kısaca Asya'nın derinliklerine kadar Şark'a dair her şeyin bütün Avrupa kültür dillerinde olmak üzere kaleme döküleceği bir dergi çıkarabileceklerini söyler. Fikir kısa zamanda olgunlaşır ve altı ay kadar sonra 1809 başlarında kuruluş aşamasına gelir. Sembolik bir anlamı olmak üzere kuruluş günü için 6 Ocak'ta kutlanan "Şark'tan

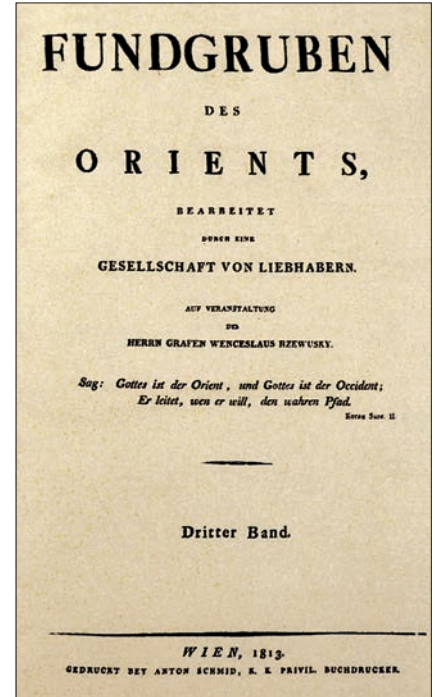
Gelen Üç Bilge Kral Günü” özellikle seçilir ve Kont Rzewuski tarafından verilen bir ziyafette resmen duyurulur. Davetliler arasında şarkiyat sahasında bizzat çalışanlardan ve Şark’a muhabbet duyanlardan önemli isimler yer almaktaydı (Hammer, s. 183-184; D. Galter, s. 87-88). Bunların bir kısmı derginin yazarları arasına girecektir. Böylece ilk defa, Şark’ın üç önemli dilini ve bunların oluşturduğu kültür dünyasına dair çalışmaları esas alan, modern şarkiyatçılığın kapılarını açacak olan öncü bir dergi doğmuş olur. Fransa’da yayımlanan *Journal asiatique*’in 1822’de, İngiltere’de çıkan *Journal of the Royal Asiatic Society*’nin 1834’te ve Almanya’da neşredilen *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft*’in ise (ZDMG) ancak 1847’de yayın hayatına girdikleri düşünüldüğünde *Fundgruben des Orients*’in emsallerinden çok daha önce çıkmış olduğu görülür.

Derginin hazırlanması işi genelde Hammer’in üzerinde kalmış, Kont Rzewuski masrafların önemli bir kısmını -genelde tamamını- karşılamayı taahhüt etmiştir. Derginin başlığındaki Arapça künyenin bakır levha üzerine hakkedilmesi ve dergide yer alacak diğer gravürlerin hazırlanması işini Viyanalı Mansfeld usta üstlenmiştir. Derginin başlığının Hammer’in tasarımı olduğu açıktır ve Almanca, Fransızca, Arapça olmak üzere üç dildir: *Fundgruben des Orients / Mines de l’orient / Maḥzenü’l-künûzi’l-meşrikiyye ve ma’dinü’r-rumûzi’l-ecnebiyye*. Dergi “muhibban / amatör” diye tanımlanan bir heyetin yayını şeklinde takdim edilir. Kapağındaki en anlamlı ibare Goethe’ye de ilham kaynağı olan ve Arapça, Almanca, Fransızca olarak verilen Şark’ın da Garp’ın da Allah’a ait olduğunu ve O’nun dilediğini doğru yola sevkettiğini beyan eden âyettir (el-Bakara 2/142). Bu yaklaşım *Fundgruben des Orients* dergisinin barışçıl, objektif ve ilâhiyatın kısırcısından kurtulmuş, yeni ufuklara yönelmiş zihniyetine işaret eder ki bunun da Avrupa’da yaşanan aydınlanmanın bir ürünü olduğunda şüphe yoktur. Bakara sûresinin bu âyeti böylece Batı’da çıkan bir derginin en önemli tanımlayıcı başlığı haline getirilmekteydi. “De ki ...” emri bunu okuyan herkesi aynı mesajın muhatabı havasına sokmakta ve bunun ikrarı Şark ve Garp’ı mezcetmek anlamına gelmekteydi (Bosse, s. 103, 106). Derginin ilk sayısındaki Hammer’in önsözünü okuyucularına derginin hedefini beyan eder: “Şark’a dair çalışmaları mükemmel hale getirmek

üzere doğru yolu göstermekte kendimizde derunî meyil ve istidat görmekteyiz. Bundan ötürü dergimizin serlevhasında yer verdiğimiz âyetin anlamı kalkıştığımız iş için de geçerlidir. Dolayısıyla Garp’tan bakışta Şark’ta, Şark’tan bakışta Garp’ta her ne görülüyorsa hepsi burada yer bulacak, el atılmamış definelerden bilgi ve ilme dair zenginliklerin gün ışığına çıkarılmasına yardım edilecektir. Dil bilimi, nesir ve şiir sanatı, felsefe, fizik ve matematik, tıp ve hukuk, coğrafya ve yardımcı ilimleriyle tarih, nümismatik ve istatistik, topografi, etnografi ve bibliyografi...” (*Fundgruben des Orients*, I, Önsöz, s. III).

Önsözde belirtilen amaçlar çerçevesinde meseleye bir muhibban olarak yaklaşacak olan yazarlara herhangi bir ödemede bulunulmayacağı duyurulur. Bunlar sadece okuyucuların teşekkürünü hak edeceklerdir. Yazarların arasında da yer alan Kont Rzewuski, ilk zamanlar dağıtımın yetersiz kalması ihtimaline karşı basım masraflarının bir kısmını üstlenecekti. Bununla beraber ileride basım masraflarının satışlardan karşılanacağı ümit ediliyordu. Genel maliyet açıklanmamakla beraber bunun Şark edebiyatını konu alan benzeri dergilerden çok daha yüksek olduğuna vurgu yapılır. Yine de kontun malî desteği cesaret vermekte ve özel bir dağıtım gerektiren bu derginin sürekliliğinin garantisi sayılmaktaydı. Derginin muntazam aralıklarla çıkması için çeşitli sebeplerle ve özellikle uzaklardan gelecek yazılar dolayısıyla beklenmemeliydi. Ancak her biri folya boyutunda on yedi-on sekiz formalık seksen sayfadan oluşacak dört sayı halinde senede yaklaşık 300 sayfalık bir cildin çıkarılması düşünülmüyordu (a.g.e., I, Önsöz, s. II). Bu beyana rağmen sayfa adedinin öngörülenin çok üstünde tahakkuk ettiği ve genelde 400-500 arasında değiştiği görülmektedir. Derginin Viyana’da Schaumburg Kitabevi’nden temin edileceği duyurulmaktaydı.

İstanbul’daki yazarlar için I. Abdülhamid ve Koca Râgıb Paşa kütüphaneleri dışında zengin hususi koleksiyonlar, Viyana’dakiler için imparatorluk kütüphanesi yanında İstanbul’da elçilik tercümanlarından olup *Meşnevi* tercümesi üzerinde bir ömür boyu çalışan Jacques von Wallenbourg ve elçilik maslahatgüzârı Bernhard L. B. von Jenisch’in zengin yazmalar birikimini de satın almış olan Kont Rzewuski’nin yazmalar koleksiyonu dergi yayıncılarının hizmetindedir. Dergi tercümeleler, makaleler, incelemeler, istihraclar, havadis ve notlar, resim ve çizimler dahil Şark’tan gelen her

Fundgruben des Orients dergisinin Almanca unvan sayfası

şeye, her dile ve her millete açıktır. Nâşirler, yoğun mektuplaşmaları sayesinde kendilerine İstanbul dahil Doğu Akdeniz’in bütün liman şehirlerinden, İran’dan, Suriye’den ve Mısır’dan haberler akacağını hesaplamaktadırlar. Her sayıda dil bilimi, tarih, eski çağlar ve nümismatik, coğrafya ve istatistik, felsefe ve hukuk, matematik ve fizik, bibliyografya ve diğer çeşitli konular olmak üzere altı tür yazıya yer verilecektir.

I. cildin önsözünde Hammer’in dile getirdiği bir diğer husus şimdiye kadar Şark dillerine özgü bir yazılım standardının olmamasıdır. Bundan ötürü özellikle yer ve kişi adları, kitap künyeleri çeşitli dillerde yazacak olan yazarların kendi öngördükleri imlâ ile yazılacak, ayrıca seyyahların yerel halktan duydukları şekli aksettiren yazımlara yer verilecektir (a.g.e., I, Önsöz, s. V). Bu durumun yol açtığı yazılım çeşniliğini dergide takip etmek mümkündür. Dergide kaçınılmaz olan dizim ve yazılım hatalarına da dikkat çeken Hammer, özellikle çok dilli (dergide on değişik dilde yazı bulunmaktadır) yayın sebebiyle müretteplerin karşılaştıkları zorluklara işaret ederek bunun mâzur görülmesini diler. Basılan yazıların tashih işleri ayrı bir meseledir. Fransızca olanlar Viyanalı eczacı hekim Jean de

Carro, İtalyancılar İmparatorluk Şark Dilleri Akademisi profesörlerinden Thomas Chabert, Almanca, Latince ve İngilizce olanlar Hammer tarafından düzeltilmiş, Arapça ve Farsça yazıları ise Hammer ve Chabert müştereken tashih etmişlerdir.

30 Haziran 1810 tarihli bir kayda göre (a.g.e., I, 470), derginin beher cildinin fiyatı 1809 yılı başlarında yayımlanan prospektüste gösterildiği gibi 25 Viyana guldeni olup ancak bu daha ilk sayıdan itibaren 30 gulden olarak tesbit edilmişti. 400 sayfadan çok hacmi, içindeki pek çok yabancı dilde yazılar ve bakır üzerine yapılan çizimler (gravür) sebebiyle derginin maliyeti artmıştır. Dergi Viyana'da faaliyet gösteren Anton Schmid Matbaası'nda basılmıştır. I. cildin maliyet hesabı çıkarıldığında dağıtım üstlenilen Schaumburg Kitabevi ile yurt dışına yollanan nüshaların maliyetinin yüksek tutulmasından ötürü anlaşmazlığa düşülmüş ve başka bir pazarlamacı bulunması yoluna gidilmiş, nihayet bu iş için Kupffer und Wimmersche Buchhandlung ile (Kupffer & Wimmer Kitabevi) anlaşma yapılmıştır.

Ciltlerin gerçek basım tarihleri, açık ipuçlarına rağmen ciltler üzerinde gösterilen tarihler esas alındığından hatalı olarak bildirilemiştir. Ciltler üzerindeki kayda göre I. cilt 1809, II. cilt 1811, III. cilt 1813, IV. cilt 1814, V. cilt 1816, VI. cilt 1818 tarihidir. 31 Temmuz 1811 tarihli gazete havadisi derginin ilk cildinin tamamlandığını ve II. cildin ilk sayısının basımda olduğunu belirtirken aslında ciltler üzerindeki tarihlerin derginin gerçek basım tarihi olmaması gerektiğine işaret etmekteydi. I. cildin üzerindeki tarih 1809 olmakla beraber bu cildin çıkışının 1811 Temmuzundan önceki aylara kadar sarktığı anlaşılmaktadır. Nitekim II. cildin önsözünde Hammer bu hususa değinmekte ve I. cildin ilk sayısının çıkışından beri iki yıl geçtiğini, bir yıl sonra tekrar önsözde buluşmayı umarken böyle bir gecikme yaşandığını ifade etmektedir (a.g.e., II, Önsöz). Napolyon kargaşası içinde bulunan Avrupa'nın karışık durumu, deniz aşırı ve uzak yerlerden gelen yazılardaki gecikmeler, şarkiyatçılar arasındaki irtibatın zorlaşması bunun sebepleri olarak gösterilmektedir. 8 Eylül 1810 tarihli bir gazete havadisinde derginin ilk sayısının 1809 yazında çıktığı belirtilir ve ikinci sayının birkaç hafta önce (dolayısıyla 1810) yayımlandığına işaret edilir. İkinci sayının neşrinin de Hammer'in Paris'e gitmesi sebebiyle geciktiği, üç ve dördüncü sayıların

ise kendisi döndükten sonra çıkacağı bildirilmektedir. Hammer 17 Aralık 1809'da vardığı Paris'ten Mayıs 1810'da dönmüştür. I. cildin içinde beş adet 1810 tarihli ve bir adet 1811 tarihli yazının bulunması, derginin üzerindeki kaydın yalnızca ilk sayının çıkış tarihine işaret ettiğini açıkça göstermektedir. Yine II. cildin içinde iki adet 1812 tarihli yazı olması dolayısıyla cilt kapağındaki tarihle 1811 basımlı olması mümkün değildir. 1814 basım tarihli IV. cilt içinde bir adet 1815 tarihli yazı bulunmaktadır. 1816 tarihini taşıyan V. cildin içinde de iki adet 1817 tarihli yazı yer almaktadır. VI. cildin içinde ise iki adet 1819 ve bir adet 1820 tarihli yazı bulunmasından ötürü bu cildin de 1818 tarihli olarak kabul edilmesi hatalı olurdu.

I. ciltteki 1811 tarihli yazı sebebiyle ilk cildin basım tarihi 1811 ve son ciltteki Temmuz 1820 tarihli yazıdan dolayı bu cildin basımı da müteakip seneye sarkmış olmalıdır. Basım tarihleri düzeltilecek olursa I. cilt 1811, II. cilt 1812, III. cilt (herhangi bir kayma yok) 1813, IV. cilt 1815, V. cilt 1817, VI. cilt 1820-21 tarihidir; bu sebeple ciltlerin üzerinde görülen tarihler her cildin ilk sayısının çıkış tarihidir. Ciltler içindeki sayıların çıkış tarihlerine gelince, derginin seksen dört sayfadan oluşan ilk sayısının üzerindeki tarihle örtüşmüş olarak gerçekten 1809'da, ikinci sayısının ise 1810 yılı yazında folyo ebadıyla çıktığı bildirilmektedir. İkinci sayının neşri, Hammer'in Napolyon tarafından gasbedilen Viyana'daki Şark yazmalarının iadesini temin için Paris'e gitmesinden ötürü gecikmiştir; üçüncü sayı ise dönüşünden sonra ve 1810 senesinin geri kalan ayları içinde dördüncü sayıdaki 1811 tarihli yazı itibariyle o yıl çıkması olmalıdır. Hulâsa her bir cilt üzerinde yer alan tarih o cildin ilk sayısının çıkış tarihine işaret etmekte ve dört sayıdan oluşan bir cildin tamamlanma tarihinin müteakip seneye veya senelere kaydığı görülmektedir. Belirli bir çıkış zamanı olmadığı belirtilen derginin, 1809-1818 arasında kuruluşundan beri geçen on sene içinde altı cilt halinde (Galter, s. 89) çıktığına dair herkesin tekrarladığı kaydın geçersiz olduğu açıktır.

Fundgruben des Orients dergisi sayesinde Viyana'nın Şark'a karşı duyulan ilginin merkezi haline dönüştüğü ileri sürülmekle birlikte parasal sorunlardan ötürü dergi yayın hayatına son vermek zorunda kalmıştır (1822). Derginin genel giderleri ve Kont Rzewuski'nin katkısının ne olduğuna dair tam bir döküm vermek mümkün değildir. *Morgenblatt*'in Haziran

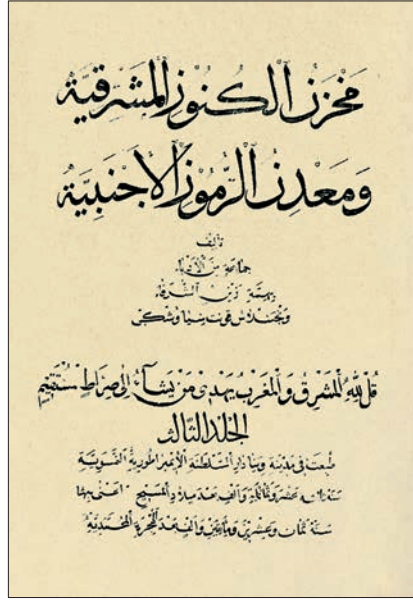
1822 sayısında, Hammer'in beyanatından naklen dergi masraflarını Kont Rzewuski'nin karşılamakta olduğu, editörlüğünün ise bizzat kendisi tarafından üstlenildiği vurgulanmaktadır (*Morgenblatt*, Juli 1822, nr. 168, s. 672). Kont Rzewuski'nin malî desteğini çekmek zorunda kalması üzerine sıkıntıya düşüldüğü ve yayın hayatına son verildiği göz önüne alındığında dergi işinin ekonomik bir anlamı olmadığı söylenebilir. Giderlerin yüksekliliği ve bunun satışlarla karşılanamadığı ortadadır. Hammer ise kontun parasal yardımının devam etmesini ümit etmekteydi (*Erinnerungen*, s. 219).

Paris'teki Société asiatique'e üye olan ve bu münasebetle orada İbn Haldûn konulu bir konferans veren Hammer *Fundgruben*'in âkabetiyle ilgili olarak akademi dergisinin birinci sayısında derginin yayın hayatına son vereceğini ilân eder. Beklentisi Paris'teki Şark çalışmalarını yaygın bir tanıtım organı olan Asya Cemiyeti sebebiyle Avusturya hükümetinin *Fundgruben*'i bir prestij meselesi adederek sahiplenmesini sağlamaktır. Ayrıca *Société asiatique* yalnızca Fransızca neşriyat yapacaktı ve bu haliyle de *Fundgruben*'le boy ölçüşemezdi. Şark çalışmalarının devletler arasında rekabet konusu haline getirildiğinin açık belirtileri olan bu gibi gelişmeler karşısında Hammer, Prens Metternich'i etkilemeye ve derginin devlet tarafından üstlenilmesi ve finanse edilmesinin teminine çalışmıştır. Aradan dört yıl geçtikten sonra (1828) hükümetin böyle bir destekte bulunmayı düşünmediği bildirilir (a.g.e., s. 285).

Derginin çıktığı yıllarda Avrupa'da oryantizm genelde yeni bir döneme girmiş bulunuyordu. Araştırmayan, yayında bulunmayan, ilim tezgâhını çoktan kapatmış üyeleri elindeki üniversiteler bilimsel kurumlar olma halini terketmiş, verilmekte olan eğitimle yetinmek istemeyen, kurumsal olmayan, özel meşgale sâikiyle ve zamanın entelektüel modasına takılmış olarak Şark'a açılan, dillerini öğrenen ve bir kuruma bağlı olmadan çalışan bilim yoksunu âlim tipleri öne geçmiştir. Böyle bir aşamada *Fundgruben des Orients* dergisi sahasında bir ilk ve türünde bir öncü olmuş, bunların ürettiklerinin yayımlandığı bir dergi olarak isim yapmıştır. Özellikle Viyana-Paris ekseninde şarkiyat devletler arası rekabetin önemli bir göstergesi haline gelmiştir. Öte yandan Viyana *Fundgruben*'in katkısıyla şarkiyatçılık sahasında kendine mümtaz bir yer edinmiştir. Üniversitelerde temsil

edilen geleneksel oryantalizm XVIII. yüzyıl sonlarında giderek itibar kaybederken okurlarına amatörlik alçak gönüllülüğü içinde Şark'ın muhibbanı şeklinde yaklaşan *Fundgruben* muhtevasıyla muhakkak ki zamanının ürünüydü ve derginin elli yıl sonra bu içerikle çıkmasını düşünmek mümkün değildir (Wenker, s. 10). Derginin bir amatörler topluluğundan ZDMG dergisinde olduğu gibi giderek bir uzmanlar cemiyetine dönüşme şansını yakalayamamış olması bu öncü rolüne halel getirmez. Üniversitelerin XIX. yüzyılın başlarından itibaren hızlanan bir süreç içinde eğitim kadrolarını ve programlarını yeniden düzenleyip yükselişe geçmeleri bağımsız ve kurumsuz âlimlerin dönemine son vermiş, giderek bir üniversiteye mensubiyet itibarın kaynağını teşkil etmeye başlamıştır. Dergideki yazıların değerlendirilmesi bir reform geçirmiş olan modern üniversitelerin ilmi süzgecinden geçirildikçe özellikle filoloji alanında eleştirileri de beraberinde getirmiştir. Bununla beraber şarkiyatçılığın başlangıç dönemlerine dair önemli verileri bünyesinde taşıyan, Şark'ın en değerli yazma eserlerini tanıtmaya çalışan *Fundgruben* ile Avrupa'da ilk defa bir uzmanlık dergisi yayımlanmış ve modern bilimsel oryantalizmin başlama işareti verilmiş olmaktadır.

Dergide Şark'ın yaşamakta olan kültür dilleri (Arapça-Farsça-Türkçe) dışında kadim dillere ve coğrafyasına da ilgi duyulması önemlidir ve bu konuda bir ilktir. Fransa'nın saldırısıyla güncel bir ilgi odağı haline gelen Mısır tarihi, arkeolojisi, okunmaya ve anlamlandırılmaya çalışılan kutsal yazısı (hiyeroglif), Mezopotamya medeniyeti ve dillerinin çözülmesi, buralarda girilen ilk arkeolojik kazılar, önemli keşifler ve nihayet çeşitli çivi yazılarını okuma girişimleri Bağdat'tan ve Kahire'den gelerek dergideki yerini alır. Bu durum, derginin böylesine geniş bir açılım içinde Şark'ı bütünüyle kucaklayacağına dair Hammer'ın ilk sayısındaki önsözle örtüşmektedir. Bâbil çivi yazısını çözümleme girişimleri Georg Friedrich Grotefend ve Cladius James Rich'in yazıları *Fundgruben*'de yer bulur. Öte yandan Orta Asya Türk ve Hint dünyası, Uygurca, Sanskritçe ve Çince dahil olmak

Fundgruben des Orients dergisinin Arapça unvan sayfası

üzere Uzakdoğu da derginin içinde çeşitli yazılarla temsil edilmiştir. Hammer'ın keşfettiği Evliya Çelebi'den yapılan küçük alıntılar ve örneklemeler, *Seyahatnâme* metninin Avrupa'daki ilk tanıtımı olması bakımından ayrı bir değer taşımaktadır. Bu kaynaktan hareketle Kürt diline duyulan ilk ilgi dergide birkaç küçük yazıya konu teşkil etmiştir.

Derginin birinci sayısında verilen listeye göre önde gelen isimlerden oluşan abonelerin toplamı yetmiş sekizdir, dergiye özel bir ilgi duyan Goethe'nin ise bunu kütüphaneden takip ettiği anlaşılmaktadır. Derginin toplam satışının kaç nüshaya ulaştığına dair bilgi bulunmamaktadır. Ancak bunun derginin Şark'ın ve Garp'ın ondan fazla dilinde yazılar içermesinden hareketle, dolayısıyla bu dillerdeki yazıları takip edecek olanların pek fazla olamayacağına var sayarak 200 adeti çok aşmış olması ihtimal dahilinde görülmemektedir. *Fundgruben* her hâlükârda az sayıda, ama yüksek bir aydın seviyesine hitap eden bir dergi olarak kalmıştır. Bu durum derginin her kütüphanede bulunmayan,

koleksiyon değeri yüksek bir yayın haline gelmesinde etken olmuştur. Dergi yayın hayatına son vermesinden itibaren kısa zamanda unutulmaya terk edilmiş, hakkında bugünlere kadar etraflı bir araştırma yapılmadığı ve yeni bilgiler getiren herhangi bir yayında bulunmadığı gibi şimdiye kadar çıkmış olan mevcut ansiklopedilerde de madde olarak yer almamıştır. Altı cilt içinde 350 parça yazının tek tek incelenmesinin de (Beydilli, s. 129-276) gösterdiği üzere *Fundgruben*'in ne aboneleri ne de yazarları arasında bir Türk bulunmaktadır. Türkiye'de dergi ancak iki kütüphanede (TTK Ktp.; Millî Ktp.) o da tam olmamak kaydıyla yer almış olup bunlar da bağış yoluyla sağlanan geç edimlidir. *Fundgruben des Orients* dergisini Şark'ın hazinelerine mâlik definelere olarak bugün karıştırmak ve içindekilere bir göz atmak, genç neslin eski zamanlardan kalma bir çeyiz sandığını karıştırmaması ve bütün o güzelliklere rağmen orada bugün için kendisinin kullanacağı pek bir şey bulamaması halinin yarattığı buruk duyguya örtüşmektedir. Ama yine de bu değerlendirme insanın, dönemin dergide yazıları bulunan ünlü oryantalistlerin öncü rollerine ve olağanüstü bilginliklerine derin bir hayranlık duymasına yetmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Fundgruben des Orients, I-IV, tür.yer.; J. F. Reichardt, *Vertraute Briefe geschrieben auf einer Reise nach Wien und den österreichischen Staaten zu Ende des Jahres 1808 und zu Anfang 1809*, Amsterdam 1810, II, 63-64; J. von Hammer, *Erinnerungen aus meiner Leben: 1774-1852* (ed. R. Bachofen), Wien-Leipzig 1940, s. 78, 183-184, 189-190, 219, 285; A. Bosse, "Gottes ist der Orient! Gottes ist der Occident! – und Abgesänge? Intertextualität – Interkulturalität", *Geistiger Handelsverkehr Komparatistische Aspekte der Goethezeit* (ed. A. Bohnenkamp – M. Martinez), Göttingen 2008, s. 103, 106; S. Wenker, "Joseph Freiherr von Hammer-Purgstall: Ein Leben zwischen Orient und Okzident", *Joseph von Hammer-Purgstall, Grenzgänger zwischen Orient und Okzident*, Graz 2008, s. 10; H. D. Gaiter, "Fundgruben des Orients. Die Anfänge der Orientwissenschaften in Österreich", a.e., s. 87-102; Kemal Beydilli, "Joseph von Hammer-Purgstall (1774-1856) ve Fundgruben des Orients (Şark'ın Hazineleri) Dergisi", *Kitaplara Vakfedilen Bir Ömre Tuhfe: İsmail E. Erünsal'a Armağan* (haz. Hatice Aynur v.dğr.), İstanbul 2014, s. 129-276.

KEMAL BEYDİLLİ